

4. Kuziakyna, N. (1994). Les Kurbas Retrieved from: <http://www.teatral.org.ua/articles/iz-istorii-teatra/les-kurbas-statya-nb-kuzyakinoj/> (in Ukr.)
5. Les Kurbas in theater, in the estimations of his contemporaries - documents (1989). Baltimore Toronto: Torch. (in Ukr.)
6. Les Kurbas. Memoirs of contemporaries (1969). Kyiv: Art (in Ukr.)
7. Revutskyi, V. (1985). *The rooted actors of the Berezil: Joseph Girnyak and Olympia Dobrovolska*. New-York: OUP «Word» (in Ukr.)
8. *Theater-Studio of Joseph Hirniak and Olympia Dobrovolska*. (1975). New-York: New York Group Publishing House (in Ukr.)
9. Cherkashyn, R. (2008). *We are the actors of Berezil: theatrical memories-meditations*. Kyiv : AKTA (in Ukr.)

SKORYNA Liudmyla Viktorivna,

Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy,
the docent of the Department of Ukrainian Literature and comparative studies
e-mail: skoryna@ukr.net

ZAYINCHKIVSKA Lydia Ivanovna,

People's Artist of Ukraine, deputy head of the department
of educational work Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy,
e-mail: kaflit@ukr.net

SHEVCHENKIANA OF LES KURBAS

The article focuses attention on the peculiarities of interpretation of Taras Shevchenko works done by Les Kurbas. It is well known that the literary heritage of Kobzar accompanied the artist throughout his creative development, and it was reflected in his quest for a new theatrical form by interesting findings. The first references of having interest in the literary heritage of Shevchenko dates back to the period of time when L. Kurbas was studying in the gymnasium (1904 and 1906) - then the future artist performed at Shevchenko's memory evenings reading "The Testament." In "Ternopil Theater Evenings" L. Kurbas worked on "Nazar Stodolia". However, the most interesting for theater and literary critics are such innovative staging of Kobzar's works as "Shevchenko's play" (staged "The Great Cellar", "Heretic", "And the Sky unwashed ...", "On Easter, on Straw ...", "Couldn't sleep and the night like the sea ...", "In Sunday early morning ...") and "Haidamaky". Interpretations of Shevchenko's works, suggested by Kurbas, played a prominent role in the history of Ukrainian theatrical art, establishing national traditions at the level of the world theater.

Key words: theater, Shevchenko, Les Kurbas, "Berezil", staging, interpretation.

Одержано редакцією – 06.09.2017 р.

Прийнято до публікації – 4.10.12.2017 р.

УДК 370.18 (477)

ПОЛЩУК Роман Володимирович,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії і методики фізичного виховання
та спортивних ігор Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького
e-mail: kaflit@ukr.net

**ПРАЦІ ТАРАСА ФРАНКА З ТІЛОВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ СПОРТИВНО-
ОЗДОРОВЧИХ РУХІВ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ 1920-30-Х РОКІВ**

Стаття перша: Контекст

У першій статті аналізується проблема фізичного здоров'я та фізичного виховання (тіло виховання) в педагогічному просторі України перших десятиліть ХХ ст., в період бездержавності, коли окремі території країни входили до різних імперій, а прояви національного

самовияву українців мало враховувались чи й усіяко обмежувались. Більше уваги приділено з'ясуванню особливостей реалізації тіловиховних, оздоровчих складових в освітньому та суспільному просторі на теренах Західної України. Вказується на дві виразні тенденції реалізації тіловиховних аспектів: одна базувалась на ідеї культивування народних традицій і досвіду (пізніше названа етнопедогогікою), інша розвивалась за моделями, розробленими різними вченими, мислителями, які, втім, теж не ігнорували досвіду народної педагогіки.

Стисло осмислюється творчий доробок західноукраїнських педагогів (О.Барвінського, І.Боберського, І.Паньковича, А.Волошина, Т.Франка та ін.), які тильну увагу приділяли питанням фізичного здоров'я в освітньо-виховному процесі, розглядали його як органічну складову всебічного виховання.

Ключові слова: Західна Україна, фізична культура, тіловиховання, фізичне здоров'я, європейський досвід, народна мудрість, Іван Боберський, Іван Панькевич, Тарас і Петро Франки.

Вельми потужна в царині української та помітна в царині європейської гуманітаристики франкознавча тематика продовжує розвиватися й відкривати малознані чи призабуті сторінки. Скажімо, в одній із недавно опублікованих студій зазначається, що «життя та творчість Івана Франка і його родини нині добре вивчені. Однак неочікуваним і доволі несподіваним для шанувальників Франка й навіть франкознавців може виявитися те, що його сини були палкими прихильниками фізичної культури і належали до когорти перших українських фахівців, практиків і теоретиків, які в перші десятиліття ХХ ст. започаткували цю, ще малознану серед української спільноти нашого краю, справу» [1, с. 43].

Теза справді цікава й видимо несподівана, тож тим паче заслуговує на детальніший розгляд у контексті розвитку в Україні перших десятиліть ХХ ст. не тільки фізичної культури й виховання, але й педагогічно-освітньої сфери в цілому, означування в цій сфері проблеми фізичного здоров'я дітей і молоді тощо. Свого часу нам уже доводилося аналізувати аспект фізичного здоров'я в українській педагогічній думці та в контексті європейської педагогічної традиції відповідного часу [див.: 2, с. 62-69]. Зокрема висновувалося, що проблема фізичного здоров'я та фізичного виховання в педагогічній думці України XVIII – XIX ст. осмислювалася й реалізовувалась доволі специфічно, й на цю специфіку присутній вплив справляли суспільно-політичні обставини, бездержавний колоніальний статус України у складі різних імперій, а також загальне видимо нігілістичне ставлення до цікавої нам проблеми в усьому педагогічному дискурсі імперій. Певне наукове осмислення аналізована нами проблема здобувала хіба в працях окремих мислителів-педагогів – Г. Сковороди, К. Ушинського, О. Духновича, П. Лесгафта. Назагал же, як показує аналіз явищ і джерел, у т.ч. творча спадщина Т. Шевченка, П. Куліша, М. Драгоманова та ін., домінуючу роль у справі збереження і зміцнення фізичного здоров'я та у справі хоч якогось моделювання фізичного виховання відігравали національні (українські) традиції – народна педагогіка, незабутній досвід козацької педагогіки, родинне виховання. Зрештою, ці «три кити» практично завжди бралися до уваги й науковою педагогікою, в т.ч. і в столітті ХХ-му.

Необхідно хоча б коротко сказати і про суспільно-політичну ситуацію, яка у ХХ столітті зазнавала на європейському континенті і в Україні зокрема багатьох глибоких трансформацій, котрі присутнім чином впливали й на освітньо-педагогічну сферу, на рух і динаміку педагогічної думки. Щодо України, то вона до початку 1990-х років не мала реального державного статусу за винятком нетривалого часу УНР, лишалася підневільною і розділеною між імперіями, між різними країнами до 1939 р. Природно, що й педагогічна теорія і практика на тогочасних українських землях розвивалась у доволі специфічних умовах, основний акцент українськими педагогами робився на необхідності побудови національної освіти і школи, що в умовах фактичної бездержавності було малоімовірним.

І все ж на рубежі XIX-XX ст. у Європі та певною мірою в Російській імперії відбуваються демократизаційні процеси, які помітним і, в основному, позитивним чином позначаються й на педагогічній сфері. Ті процеси не були послідовними й безперервними,

бо революції та світові війни їх посутньо корегували й далеко не завжди позитивним чином. Національні (українські) пріоритети в освіті реалізувалися, хоч і не повносило й не послідовно, в добу УНР і в нетривалий період т.зв. «українізації» 1920-х років. Інші періоди буття України у ХХ ст. в сенсі національного розвитку не були сприятливими аж до здобуття нашою країною незалежності в 1991 році. Втім, про історичну долю України в минулому столітті, як і про рух педагогічної думки в Україні того часу, написано немало, тож кожен охочий легко знайде бажаний матеріал.

Україна, українська педагогічна теорія і практика, шкільно-освітня сфера у ХХ столітті розвивалися в доволі специфічних умовах. Як мовилося вище, Україна до 1939 р. була розділеною між різними країнами, за винятком кількох років визвольних змагань 1917-1921 років, не мала власної державності, оскільки державний статус України у складі СРСР був лише позірним. Таке становище тривало до 1992 року. Природно, що й національна (українська) педагогічна думка переважним чином мусіла зважати на суспільно-історичні обставини буття. Ідея національної освіти й національної школи теж не могла повносило реалізуватися в умовах бездержавності, тим паче, що категорія національного в Україні, яких би сфер життя вона не стосувалася, особливо ж – сфери освіти й виховання, завжди була під жорстким контролем імперської влади. Дещо вільніше український національний пріоритет в освітньо-виховній справі міг почуватися в західних краях України до 1939 року. Потужний національний імпульс отримала українська педагогічна теорія і практика в роки Української революції та національно-визвольних змагань 1917-1921 р.р., а також певний час у період т.зв. «українізації» до 1925-1926 р.р. Аналіз відповідних документів це переконливо засвідчує [див.: 3, с.365-408]. У цей час ідеї розвитку української національної школи й освіти плідно розробляли авторитетні педагоги Софія Русова, Іван Огієнко, Григорій Ващенко та інші, більшість із яких після встановлення більшовицької влади емігрували з України.

В історії української педагогічної теорії і практики ХХ століття, в педагогічних роздумах окремих діячів проблема фізичного здоров'я та фізичного виховання, як правило, не упускалася з уваги, знаходячи більш або менш виразно окреслені обґрунтування. Тут можна означити принаймні дві доволі виразні тенденції. Перша з них та, яка тісніше дотикається до активно пропагованої українською національно-демократичною педагогічною думкою ідеї національної школи, базованої передовсім на культивуванні народних цінностей, традицій і досвіду. В цій системі увага до проблеми фізичного здоров'я та необхідного для цього фізичного виховання, як правило, мала реалізуватися (й реалізувалася) через досвід і практику родинного виховання, народної та козацької педагогіки. Природно, тут малися (маються) на увазі і постійне піклування батьків про здоров'я дітей, і гартування здоров'я через поступове й відповідне вікові дитини прилучення її до праці, й розумне чергування праці та відпочинку, і прищеплення гігієнічних норм, і застереження від згубних звичок, і заохочення до плекання сили, спритності, витривалості тощо через розмаїту практику праці, відпочинку, ігор і змагальності.

Інша тенденція окреслювалася й мотивувалася, сказати б, науковою педагогікою, розробленою та обґрунтованою різними вченими, мислителями, діячами. Як правило, розв'язання проблеми фізичного здоров'я молоді, її фізичного виховання передбачалося через упровадження й реалізацію відповідного науково-педагогічного досвіду, в т.ч. «авторського», з попередніх епох і часів. Треба зазначити, що ця тенденція теж не ігнорувала досвіду народної педагогіки, принаймні опосередковано, оскільки мудрі фахові педагоги, як правило, свої системи виховання вибудовували на досвіді людства (і конкретних народів).

Педагогічна думка й освітня практика в Західній Україні до 1939 р. розвивалися в дещо інакших умовах, ніж на інших українських землях. Імперська влада Австро-Угорщини до 1917 року, а після 1919 року – польська влада теж послідовно проводили агресивну політику денационалізації українців. Однак ж певні традиції європейської

демократії та особливо український громадський рух дещо послаблювали руйнівні потуги денационалізації, зокрема і в освітньо-педагогічній сфері. Громадські організації «Рідна школа» і «Просвіта», широко розгалужена в Галичині й на Буковині українська періодика (в т.ч. понад 40 суто педагогічних видань), діяльність багатьох патріотичних щодо України діячів відкривали ширші можливості для реалізації національної школи й освіти. Важливу місію в цьому процесі відігравали й молодіжні організації «Сокіл», «Луг», «Січ», «Пласт», в яких не тільки виховували різновікову (8–18 років) молодь в українському дусі, але і прищеплювали їй розуміння важливості здоров'я, здорового способу життя, навчали вмінь гартувати власне фізичне здоров'я. Зокрема, в організації діяльності «Пласту» велику роль відіграли Олександр Тисовський, Петро і Тарас Франки (сини І.Я. Франка), Іван Чмола та ін.

У Західній Україні перших десятиліть ХХ ст. плідно працювала й ціла плеяда талановитих педагогів (Олександр Барвінський, Іван Боберський, Антон Крушельницький, Іван Панькевич, Августин Волошин та ін.), які в багатьох своїх розмислах орієнтувалися на демократичну європейську педагогіку та основою педагогіки і шкільництва все ж обирали глибокий і різноманітний національний досвід освіти й виховання. Достатньо показовою в цьому сенсі є педагогічна діяльність закарпатця Івана Панькевича, на становлення педагогічних поглядів якого «мали, крім Я.А. Коменського, О. Духновича, К.Д. Ушинського, педагогічні принципи західноєвропейських учених Ягіча, Решетаря, Йордана...» [4, с. 148].

Попри жорсткий спротив «мадяронів, русофілів і чехізаторів», І. Панькевич послідовно впроваджував у навчально-виховний процес досвід української етнопедагогіки, в т.ч. і в царині гартування фізичного здоров'я. Цей педагог особливої уваги надавав зовнішньому виглядові вчителя, зокрема і його фізичному станові як важливим засобам виховного впливу [там само, с. 152].

Досвід Івана Панькевича багато в чому продовжив інший видатний громадський діяч і педагог із Закарпаття Августин Волошин. Великий симпатик ідей Я.А. Коменського, інших знаних європейських педагогів, А. Волошин залишив різногранну організаційно-педагогічну, педагогічно-психологічну й науково-методичну спадщину, в якій, зокрема, досить виразно окреслив зміст виховання, означивши в ньому такі складові: «1) фізичне; 2) розумове; 3) естетичне; 4) трудове; 5) морально-виховне; 6) родинне» [5, с. 76]. Звертаємо увагу, що першим серед складових гармонійного розвитку особистості А. Волошин ставив фізичне виховання, тобто – аспект здоров'я. Він був певен, що «фізично здорова, розумово, морально, етично й естетично вихована людина має бути й відданим патріотом свого народу, своєї країни» [Там само, с. 76]. При написанні підручника з методики проведення уроків педагог розробив і методику проведення уроків фізичної культури, зокрема – гімнастики.

Попри несприятливі суспільно-політичні обставини, про які йшлося вище, на землях Галичини до 1939 року фізкультурно-спортивний, оздоровчий рух поступово набирив розвитку й різних організаційних форм, частково «скопійованих» із Заходу (мовиться перш за все про організацію різних спортивних товариств, уже названих вище). У Галичині поступово сформувалася група активних і компетентних пропагандистів фізкультури і спорту як важливих форм здорового способу життя й забезпечення фізичного здоров'я передовсім молодого покоління. Природно, що найефективніше такі оздоровчі завдання можна було здійснювати через шкільно-освітню систему. За впровадження системного фізвиховання в навчальних закладах Західної України активно взялися Іван Боберський, Степан Гайдучок, Едвард Жарський, Петро і Тарас Франки, Іван Ющишин та ін. Серед цієї плеяди особливо виділявся Іван Боберський, який, крім усього, розробляв і теоретичні заходи впровадження фізкультури та фізвиховання в освітній процес, розробляв, поряд із іншими, методику цього впровадження. Сучасні науковці, які досліджували теорію і практику впровадження фізвиховання названими галицькими ентузіастами, виявили, «що фізичне виховання молоді будувалося на основі принципів

гармонійності, природовідповідності, здорового способу життя, різноманітності і поєднання засобів, вікової різнорідності груп. Принцип гармонійності орієнтував фізичне виховання на формування всебічного розвитку людини, яка гармонійно поєднувала духовні та фізичні сили» [6, с.52]. Цілком очевидно, що цитована настанова формувалася з використанням відповідного національного (скажімо, Г. Сковорода, К. Ушинський) і зарубіжного (наприклад, Ж.Ж. Руссо, Дж. Локк та ін.) педагогічного досвіду. Важливо підкреслити й те, що, скажімо, Е. Жарський головною умовою реалізації принципу гармонійності в процесі фізичного виховання розумів і обстоював такі засоби й методи, «які б гарантували розвиток усіх фізичних якостей людини і водночас сприяли виявленню індивідуальних здібностей (індивідуальний підхід – Р.П.), а в результаті створювали б багатий фонд життєво важливих рухових умінь та навичок» [Там само, с. 52].

Теоретики й методики реалізації системи фізичного виховання та оздоровлення молоді Галичини принципово наполягали саме на системності підходу до такої важливої сфери (той же І. Боберський, С. Гайдучок та ін.). При цьому домінуючими зміцнюючими в системі оздоровчих дій бачилися фізичні вправи з тіловиховання: руханка (гімнастика), рухові забави, ігри, спортивні змагання. Обов'язковими були застереження щодо якогось однобічного розвитку певних складових тіла. Особлива роль у процесі фізичного тіловиховання відводилася гімнастичним вправам (перекладина, бруси, кінь), які впливають і на естетичне сприйняття дійсності, на розвиток т.зв. «почувань краси».

Хоч західноукраїнські педагоги урокам фізичного виховання надавали великого значення, але ними – уроками – зовсім не вичерпувалася відповідна робота, системність і ефективність якої залежала також від інших форм діяльності – позаурочної та позашкільної: «... урок розглядався лише як початок вирішення завдань, їхнє поглиблення передбачало заняття протягом усього дня в позакласній і позашкільній діяльності. Для цього створювалися шкільні спортивні гуртки, організовувалися мандрівки, паузи, рання руханка, спортивні секції, фестини, змагання, руханкові виступи» [Там само, с. 53].

Цікавою і вельми знаковою, в дусі європейської педагогіки, особливістю розмислів і практики галицьких педагогів у царині тіловиховання й оздоровлення була увага до гендерних аспектів плекання здоров'я, що виявилось в розробці певної оздоровчої системи для дівчат і жінок, чий організм усе ж має відмінності порівняно з організмом чоловіка («Жінці характерні рухи тіла чи поодиноких його частин «як гарніші, плавніші, естетичні» [Там само, с. 53]. У цьому ж питанні сучасні дослідники апелюють до праці галицької громадської діячки й педагога поч. ХХ ст. Оксани Суховерської «Роль жінки у фізичному вихованні», в якій мовиться, що «...через жінку можна оздоровити цілий народ. Жінка й мати може привести на світ здорове покоління, як вихователька – може покермувати далшим здоров'ям дітей та впоїти в них переконання, що здоров'я – це скарб, що є власністю не лише даної людини, але цілого народу» [Цит. за: 6, с. 53].

Загалом же в Галичині до 1939 року мережа заходів, спрямованих на фізичне оздоровлення людей різного віку і статі, набула поширення, вийшовши за межі освітніх закладів і набравши різних форм культурно-спортивних свят виразного національного (українського) спрямування: «День мужських і жіночих гінців», «День лешстарських гінців», «Спортивне свято сільських дружин», «День українського спортсмена» та ін., які набирали вельми масового характеру та були популярними в народі.

Такі уваги до проблем виховання взагалі й тіловиховання зокрема, «виникнення перших організованих форм фізичного виховання, мали потужний вплив на процес формування модерних націй» [1, с. 43]. Показово, що в цьому процесі помітну роль відіграли й сини Івана Франка, зокрема Тарас Франко – письменник, перекладач, а ще – автор монографій «Історія і теорія руханки» та «Розвій руханки серед українців».

Після приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР (СРСР) більшість аналізованих нами національних традицій у сфері тіловиховання була занедбана, натомість поширилася уніфікована в межах СРСР система фізвиховання й оздоровлення.

Список використаної літератури

1. Сова А., Тимчак Я. Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу / Андрій Сова. Ярослав Тимчак // Вісник НТШ. – Число 56. – Львів, 2016. – С. 43-47.
2. Поліщук Р. Здоров'я. Гармонія. Особистість: Фізичне здоров'я як чинник формування особистості у спадщині видатних українських педагогів ХХ ст. Монографія / Роман Поліщук. – Ч-си, 2015. – 220 с.
3. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К., 2003. – 766 с.
4. Ходанич П.М. Етнопедагогіка Івана Панькевича / П.М.Ходанич // Педагогіка і психологія. – 2003. – №1. – С. 147-154.
5. Євтух М., Кемінь В. Августин Волошин: освітня діяльність та педагогічні погляди / Микола Євтух, Володимир Кемінь // Рідна школа. – 1998. – № 4. – С. 75-78.
6. Шиян Б., Боднар Я. Теоретико-методичні засади фізичного виховання молоді Галичини кін. ХІХ – поч. ХХ ст. (до 1939) / Богдан Шиян, Ярослав Боднар // Фізичне виховання в школі. – 2004. – № 3. – С. 51-54.

References

1. Sova, A., Tymchak, Ya. (2016). Sons of Ivan Franko as the first Ukrainian specialists of the Physical Jerks and Competitions. *Visnyk NTSH (Almanac of Taras Shevchenko scientific society)*, 56, 43-47 (in Ukr.).
2. Polishchuk, R. (2015). *Health. Harmony. Personality: Physical health as a factor of the formation of the Personality in the works of the famous Ukrainian Pedagogues of the 20th century*. Cherkasy (in Ukr.).
3. *History of the Ukrainian school and pedagogics: readings* (2003). In V. G. Kremin` (Ed.). Kyiv (in Ukr.).
4. Hodanych, P. M. (2003). Ethno-pedagogics of Ivan Pan`kevych. *Pedagogics and psychology*, 1, 147-154 (in Ukr.).
5. Yevtukh M., Kemin` V. (1998). Augustin Voloshyn: educational activities and pedagogical views. *Native school*, 4, 75-78 (in Ukr.).
6. Shyyan, B., Bodnar, Ya. (2004). Theoretical and methodical principles of the Physical Education of Youth of Galicia in 19th - beginning of twentieth century (until 1939). *Physical education at school*, 3, 51-54 (in Ukr.).

POLISHUK Roman Vladimirovich,
Ph.D. in Pedagogy, Senior Lecturer in the
Theory and Methodology of Physical Education
and Sports Games of Cherkasy National University
them B. Khmelnytsky
e-mail: kaflit@ukr.net

TARAS FRANKO'S WORKS ON BODY EDUCATION IN THE CONTEXT OF SPORT RECREATIONAL MOVEMENTS IN THE WESTERN UKRAINE OF THE 1920-30S

Article One: Context

The first article analyzes the problem of physical health and physical education (body education) in the pedagogical space of Ukraine in the first decades of the twentieth century, during the period of non-sovereignty when some territories of the country belonged to different empires, and the manifestations of Ukrainians' national self-expression were not taken into account or even limited. More attention is paid to the clarification of implementation peculiarities of body education and health components in the educational and public space in the territory of Western Ukraine. There were two distinct trends in the implementation of body education aspects: one was based on the idea of cultivating folk traditions and experience (later, it was called ethno-pedagogy), the other one was developed on the models designed by different scholars, thinkers, who did not ignore the experience of folk pedagogy either. We consider the creative works of Western Ukrainian educators (O. Barvinsky, I. Bobersky, I. Pankovych, A. Voloshyna, T. Franko, etc.), who paid great attention to the issues of physical health in the educational process, considering it as an organic component of comprehensive education.

Key Words: Western Ukraine, Physical Culture, Body Education, Physical Health, European experience, folk wisdom, Ivan Bobersky, Ivan Pankevych, Taras and Petro Franko.

Одержано редакцією – 24.03.2017
Прийнято до публікації – 4.10.2017